

II. JÁDRO SPORU

Autoři za železnou oponou

Do edičního plánu ročníku 1974/1975 zařadili manželé Škvorečtí román anonymního autora *Divné podobnosti*. „Napsal jej známý český spisovatel, autor řady próz a her, jehož totožnost nemůžeme zatím prozradit, protože žije v Brně,“ píše se v anotaci.¹¹⁶ Ve čtvrtém roce existence podniku tak mělo dojít k určitému průlomu: v Torontu chystali k vydání knihu, jejíž autor zůstal v Československu, a riskoval tedy represivní důsledky exilového vydání svého rukopisu. Charakteristika autora v edičním plánu byla ovšem mystifikační: Škvorečtí věděli, že po vydání knihy již nebudou moci autora jakkoli ochránit, snažili se však alespoň předejít komplikacím, které by mohly nastat ještě *před* vydáním knihy.

Svým zájmem o rukopisy z domova se Škvorecký netajil od okamžiku vzniku nakladatelství. Jitce Křesálkové, která legálně působila v Itálii a na počátku sedmdesátých let zprostředkovávala korespondenci mezi Škvoreckými a manželi Zábranovými, píše již 16. června 1971: „Kdybys tedy v Praze věděla o dobrých šílencích, kteří by nám svěřili své rukopisy, co je v Praze nemůžou vydat, tak ať nám je pošlou“ (ŠKVORECKÝ – ZÁBRANA 2010: 142).

Překladatelka Káča Poláčková-Henley mu hned v roce 1971 zprostředkovala román *Morčata*, který Ludvík Vaculík ještě stihl nabídnout

¹¹⁶ [Vážení přátelé...] [Toronto, Sixty-Eight Publishers 1974.] – Ediční plán nakladatelství byl toho roku vydán jako obal propagační umělohmotné SP desky s nahrávkami Škvoreckého četby z vlastní knihy *Prima sezóna* a Voskocovy recitace básně Stanislava Mareše z knihy *Báje z Nového světa*.

Československému spisovateli, avšak jako autorovi prohlášení *Dva tisíce slov* se mu brány domácích nakladatelství uzavřely ještě o něco dříve než ostatním. Škvorecký se k vydání neodhodlal, nemaje autorův výslovný souhlas. A navíc „Utitz v Kolíně nad Rýnem tvrdí, že to Vaculík slíbil jim“, poznává v dopisu Jitce Křesálkové z 18. července 1971. „Mně připadá trapné hádat se o rukopis autora, který, jestli vůbec dá svolení, strašně riskuje. Ale jestli se s Vaculíkem znáš, tak mu, prosím Tě, o našem podniku řekni, a byl bych samozřejmě šťasten, kdyby se rozhodl pro nás“ (TAMTÉŽ: 145).

Jak z korespondence dále vyplývá, v Torontu měli zájem o nové rukopisy Alexandra Klimenta a Ivana Klímy a slyšeli také o „novém výtečném románu“ Jiřího Šotoly (zřejmě *Kuře na rožni*). Byli informováni o zabaveném nákladu Hrabalových *Poupat*, která měla vyjít v Mladé frontě, a Janu Zábranovi nabídli vydání jeho překladu Pasternakova *Doktora Živaga* (navzdory pochybnostem o možnosti získat vydavatelská práva si Škvorecký přál poskytnout strojopis překladu alespoň slavistickým katedrám západních univerzit).

Zábranova odpověď nám poskytuje přesný vhled do situace tvůrce, který počátkem sedmdesátých let balancoval na hraně zákazu: než se jeho situace ustálila, bylo mu zrušeno několik smluv na již zadané překlady, v jiných případech však naopak mohl svým jménem pokrýt překlady pořízené kolegy. 7. října 1971 se mu Škvoreckého nabídka jevila takto:

„Tvá žádost zatím nepřichází v úvahu, snad později, jestliže jsem se jednou rozhodl (čehož teď někdy dost lituju), že budu dál žít tady, musím hrát dál tak, jak jsme hráli společně celých patnáct let, co jsme se znali, jinak to nejde. Vyložit karty na stůl znamená, že skončím tak jako tisíce jiných na stavbě metra nebo u pražské kanalizace, žena přijde o místo a dítě se nedostane do žádné školy, až přijde jeho čas. To přece všechno dobře znáš, žil jsi v tom léta, já velice dobře chápu, že ozon de la liberté je opojný a že člověk hodí za hlavu všechny přebytečné a vskutku nesmyslné starosti, ale zatím se nedá nic dělat, rozdíl je ten jediný, že Ty jsi tam, já tady a s tím se nedá svítit. Přece bys nechtěl přihlížet, jak lidé riskují nebezpečí totálního existenčního zničení, s tou krásnou lhostejností lidí, jimž zničení nehrozí. Děkuju Ti za nabídku, jen pomyslení na tuhle možnost je tak nádherné, že z toho jde hlava kolem, ale zatím je to vyloučeno, radši se o tom nezmiňuj. [...] Pokud jde o Tvou žádost, abych pohovořil s lidmi o možnostech, netroufám si to. Nevylučuju, že tu existuje několik desítek lidí,

jimž je jedno, co s nimi bude dál, nebo už jsou natolik prošvihnutí, že jim ani nic jiného nezbyvá, a ti že by Ti vyhověli, ale já k nim nepatřím a Ty, kdybys tu byl, nepatřil bys k nim taky, protože Tě znám. Uvědom si proboha, jaké sankce by následovaly“ (ŠKVORECKÝ – ZÁBRANA 2010: 146–147). A počátkem července následujícího roku dodává: „Tvůj vzkaz jsem lidem tlumočil, ale jen těm, s kterými se stýkám nebo s nimiž se stýká někdo z mých známých. Bohouš [Hrabal] nejevil zájem, ale možná, že to jen předstíral, já nevím. Pokud šlo o ten Tvůj návrh, abych Ti poslal svůj text toho velkého románu (*Doktora Živaga*, pozn. mlp), to je zatím vyloučené. Tady totiž každý ví, že jsem to dělal, to je vyloučeno, pokud chci tady žít a chci, aby dítě mohlo chodit do školy, je to prostě vyloučeno. [...] Pokusím se ještě přeptat, zda by někdo něco neměl, ale jak říkám, lidé jsou nedůvěřiví a hlavně: každý sedí doma, neexistují kavárny, kluby, nakladatelství, kde se lidé dřív sešli. Nevolají si, protože se obávají (mnozí oprávněně), že mají brouka na telefonu. Jestliže je situace taková, že být spatřen na Národní třídě v doprovodu někoho ze „zavržených“ znamená okamžitý telefonát, po němž se jméno toho dosud nezavrženého ihned taky stěhuje na černou listinu, nediv se... Lidé chtějí přežít, přežít, přežít, to je jediné slovo, které se pořád opakuje ve všech rozhovorech se všemi“ (TAMTÉŽ: 172).

Lépe Škvorečtí nakonec nedopadli ani v komunikaci s prozaikem Jiřím Stránským, jehož povídková sbírka *Štěstí* nakonec skončila ve stoupě stejně jako Hrabalova *Poupata*; na rozdíl od nich se však alespoň nakrátko dostala do prodeje v knihkupecké síti Melantrichu. V nedatované odpovědi na Škvoreckého nabídku Stránský nicméně hledá konkrétní řešení: „Časopisecky samozřejmě jakkoli a kdekoliv a bez zábran. Knižně podle mého soudu jediné takto: Požádat Dilii (neb pod ni samozřejmě patřím a je to výhradní agent) o souhlas. Knížka vyšla, nebyla dána do stoupy, přišla dokonce na pulty a byla prodávána. Že z nich byla stažena, je už jiná věc. Takže právně by to mělo být v pořádku. I formálně. Samozřejmě jsou tu ty jiné aspekty, z kterých může samozřejmě klidně vyplynout, že to Dilie nepovolí. V tom případě lze můj souhlas antedatovat a neptat se Dilie a já pak budu protestovat. Protože si nemůžu nyní, obzvláště nyní, dovolit jediný lapsus.“¹¹⁷

¹¹⁷ J. Stránský J. Škvoreckému, b. d. Hoover, Škvorecký Papers, box 18/4, General, S. – O tom, že téměř celý neprodaný náklad *Štěstí* nakonec přece jen skončil ve stoupě, se

Obavy z represí, jimž by mohli být doma žijící zakázaní autoři vystavení, byly pro Škvorecké nepřekonatelnou morální překážkou pro vydávání jejich děl, nikoli však jedinou. Není pochyb o tom, že již na počátku sedmdesátých let by téměř všichni postižení spisovatelé uvítali, kdyby jejich rukopisy vycházely v úhledné úpravě typických paperbacků Indexu či Sixty-Eight Publishers, vystavení písemného souhlasu by však bylo téměř jistě podnětem k trestnímu stíhání (paragraf by se určitě nějaký našel), a to pomímám fakt, že ani spolehlivé doručení eventuálního souhlasu do správných rukou na druhé straně železné opony nebylo v té době snadné a samozřejmé. Za těchto okolností hrála komunistickému režimu do karet Bernská úmluva o ochraně literárních a uměleckých děl, podepsaná prvními signatáři již v roce 1886 a v upravené verzi z července 1971 platná pro téměř všechny civilizované, dokonce i socialistické země. Tato mezinárodní dohoda znemožňovala nakladatelům vydávat knižní publikace bez souhlasu autorů; její porušení by mohlo mít fatální následky pro nakladatelství samotné, neboť případné mezinárodní soudní jednání by těžko mohlo nedat za pravdu komunistickému režimu. Redakce časopisů zvolily postup, jež považovaly za korektní vůči autorům, kteří s publikací svých textů souhlasili, z pochopitelných důvodů to však nechtěli vyhlásit veřejně: redaktori je ochránili obecnou formulkou „publikováno bez vědomí a souhlasu autora“ či jejími variantami. Přibližně od roku 1974 je začalo uplatňovat Tigridovo *Svědectví* a později i další periodika; první léta praxe ukázala, že tato cesta je ve všech ohledech schůdná. Ve sledovanější oblasti knižních publikací se však situace zdála být bezvýchodná.

Naději Indexu i torontským nabídlo švýcarské nakladatelství C. J. Bucher, resp. jeho redaktor Jürgen Braunschweiger (1936–2004). V krátkém období mezi začátkem Husákovy normalizace a jejím proniknutím do organizace správy autorských práv českých literátů se mu podařilo s ředitelem tehdy monopolní agentury Dilia Josefem Kalašem (1921–1977) uzavřít smlouvu, na jejímž základě Bucher převzal zastupování některých autorů pro celý západní svět. Týkalo se to mj. Ludvíka Vaculíka, Pavla Kohouta, Ivana Klímy, Alexandra Klimenta a Jiřího Šotoly, tedy právě těch spisovatelů, o jejichž knihy měla obě exilová nakladatelství

autor zřejmě dozvěděl až dodatečně (viz k tomu zmínky ve stylizovaných vzpomínkách Bohumila Hrabala *Proluky*).

pochopitelný zájem. Braunschweiger však Bedřichu Utitzovi,¹¹⁸ který ho oslovil již koncem března 1971, ani Josefu Škvoreckému, který se z podnětu A. J. Liehma přihlásil koncem května, nemohl poskytnout pozitivní odpověď.¹¹⁹ Právy zmíněných autorů sice disponoval, poskytnout je exilovým vydavatelům ovšem prozatím nechtěl, a to ani poté, kdy tuto eventualitu v létě 1971 projednal přímo v Praze s autory. Při téže příležitosti se setkal také s představiteli již pomalu normalizované Dilie (konkrétně s vedoucím divadelního odboru Zdeňkem Pecholdem) a dozvěděl se, že „česká řada“ programu nakladatelství Bucher, koncipovaná jako edice autorů v Československu zakázaných, je na oficiálních místech viděna nerada a stane se závažnou překážkou jiných forem spolupráce mezi oběma institucemi.¹²⁰ Smlouvu o zastupování nepohodlných autorů, kterou podepsal mezitím již odvolaný ředitel Kalaš, agentura vypovědět nemohla: autoři s tím nesouhlasili a smlouva obsahovala cíleně zařazenou klauzuli, že sporné momenty budou řešeny podle švýcarských zákonů. Současně si však nakladatelství Bucher nechtělo uzavírat cestu k možným vydáním nových titulů české literatury, které projdou cenzurním sítím a vyjdou v oficiálních domácích nakladatelstvích. Připočteme-li tento argument k pochopitelnému zájmu švýcarského nakladatele neohrožovat své autory existenčními problémy, je Braunschweigerův zdrženlivý postoj k případným exilovým vydáním zastupovaných spisovatelů pochopitelný.

Jediným efektem Škvoreckého úsilí se tak stala první, prozatím ještě nevýznamná roztržka mezi Indexem a Sixty-Eight Publishers. Protože Müller s Utitzem jednali s Braunschweigerem jako první, považovali Škvoreckého intenzivní zájem za projev nekolegiality. Přesto si oba podniky až do konce září vyměňovaly alespoň informace o postupu přípravných prací a slibovaly si pomoc při propagaci a distribuci publikací.

Příběh Peckova Štěpení

Výše zmíněný román *Divné podobnosti* se ovšem z Prahy do Toronta dostal jinými cestami. Jeho autorem byl Karel Pecka, jehož dosavadní tvorba

¹¹⁸ J. Braunschweiger B. Utitzovi, 21. 4. 1971 a 2. 6. 1971. Veškerá korespondence Indexu i Škvoreckých s Jürgenem Braunschweigerem byla vedena německy.

¹¹⁹ J. Braunschweiger J. Škvoreckému, 9. 6. 1971. Dopis mylně datován 9. 6. 1970. Hoover, Škvorecký Papers, box 17/8, General, A–C.

¹²⁰ J. Braunschweiger J. Škvoreckému, 20. 8. 1971. Tamtéž.

byla z podstatné části inspirována zkušenostmi politického vězně z padesátých let. Stejnou zkušenost v těžé době učinil i bratr Zdeny Škvorecké Lumír Salivar, který byl nyní s autorem v blízkém kontaktu a jeho záměr poskytnout rukopis torontskému nakladatelství mu v obavách z reakce režimu údajně spíše rozmlouval. Pecka však právě od Salivara věděl, že Škvorečtí by rádi vydávali autory zvolna se rozvíjejícího domácího samizdatu, a rozhodl se jim svůj nejnovější román nabídnout. V létě 1973 využil faktu, že jeho matce byl umožněn výjezd do Toronta za dcerou Hanou a zetěm Zdeňkem Otrubou, kteří zde žili od roku 1968. Mamin-ka strojopis převezla přes hranice a předala Škvoreckým.¹²¹ Ti se zprvu domnívali, že jim Pecka svůj nový román posílá pouze k přečtení, neboť nepředpokládali, že by se takto ochotně vystavil nebezpečí téměř jistého postihu.¹²² A váhali i poté, kdy je Pecka přímo vyzval, ať se o vydání postarají.

O průběhu příprav se autor dozvídal z dopisů svého švagra a sestry, která bratra nabádala, aby se raději rozhodl vydat *Štěpení* (pod tímto názvem vyšly původní *Divné podobnosti* již ve Vaculíkově samizdatové Edici Petlice) anonymně. V korespondenci na téma budoucí knihy zvolila šifru chaty.¹²³ Brzy po předání rukopisu autorovi píše: „Teď něco k té chajdě. Mluvila jsem s Pepíkem a se Zdenou, oni jsou ochotni to prodat co nejdříve. Jenom si myslí, že by se to strejda Gusta neměl dozvědět, že je to také pro Tebe, on Tě neměl nikdy v lásce a určitě by měl pitomé řeči. Čím je starší, tím je horší, a tak oni si myslí, že by se o Tobě radši nezmiňovali. Prosím Tě, napiš mi brzy, co si o tom myslíš, abychom mohli začít s tím vyřizováním, dá to jistě spoustu běhání. Jinak se mi ta chajda moc líbí a nejradši už bych tam byla.“¹²⁴ V říjnu 1973 ho pak informovala o dalším vývoji: „... konečně nám skončily starosti s koupí té chaty,

¹²¹ Salivar, Lumír: „Rozhovor s Karlem Peckou.“ *Západ* (Ottawa) 12, 1990, č. 5, s. 11–12.

¹²² Škvorecký, Josef: „Průkopník.“ *K 231* (Toronto) 4, 1988/89, č. 3, listopad 1988, s. 7.

¹²³ Za zprostředkování podkladů k této kapitole děkuji kolegyním Barboře Čihákové a Petře Loučové, které také vysledovaly „chatařskou“ šifru v dále citované rodinné korespondenci. Srov. LOUČOVÁ 2019.

¹²⁴ H. Otrubová K. Peckovi, 16. 9. 1973. LA PNP, fond Karel Pecka. Není-li uvedeno jinak, citované dopisy jsou uloženy v kartonu 2, korespondence rodinná. – Zašifrované bylo třeba vést i komunikaci na jiná související témata. Protože Karel Pecka zřejmě projevil zájem také o jiné knihy torontského nakladatelství, píše mu sestra: „Ptala jsem se ve zdejší prodejně na tu knížku, co sháníš. Zatím ji nemají, má to vyjít v příštím roce, tak mi ta vedoucí slíbila, že mi jednu nechá.“

o které už jsem Ti psala. Již jsme podepsali kupní smlouvu, dohodli všechny podrobnosti a stavitel na tom začne pracovat hned po Novém roce, tak počítáme, že tak v dubnu by mohla být hotová.“¹²⁵

Poté se do korespondence vložil i sestřin manžel Zdeněk Otruba. Akceptoval sice spolehlivě sdělnou metaforu chaty, případným policejním čtenářům však poněkud zkomplikoval přehled o tom, kdo všechno z rodiny Peckovy právě kupuje nemovitost: „I když koupit tu chajdu je jistě dobrý nápad, stále myslím, že si drobet moc troufáš, když se do toho chceš pustit sám. No ale konečně je to Tvá chalupa, takže jistě máš právo to taky sám rozhodnout.“¹²⁶ Zatímco v citovaném úryvku snadno odhalíme další varování autora, aby knihu raději nepublikoval pod vlastním jménem, následující pasáž bohužel zůstává tajemná: „Mluvil jsem nedávno s Pepíkem (to je ten chlapík, co to prodává), a tak jsme tam pozvaní příští středu. [...] Tuhle nám přišla až z Paříže kniha o chatách, je to prý sbírka nějakých nových modelů, tak to vezmu [s] sebou, ať se na to podívá. Nakonec je to z jeho oboru. Odnesl jsem mu posledně tu příručku, co jsem dostal letos na jaře, a ta se mu velice líbila. Říkal, že zná toho chlapíka, co to dával dohromady, a že prý je to zatím to nejlepší, co od něj viděl. Volal jsem mu, když jsem dostal tu novou, a on je úplně srozuměn nám podle toho tady něco postavit. Ale chce smlouvu do konce října, protože má taky nějaký plán a ten musí mít pohromadě. Jak vidíš, plánuje se všude, i v Kanadě.“¹²⁷

Můžeme předpokládat, že přes Paříž putovala do Kanady zásilka z domova – jenže čeho? Knihu o chatách bychom mohli pochopit jako soupis knih, či snad jako ediční plán? Ale jaký? Že by jeden z prvních soupisů produkce Vaculíkovy samizdatové edice? Ten se ovšem v exilu objevil až v roce 1975, zatím je tedy na něj příliš brzy. Nebo ediční plány Československého spisovatele, či jiného oficiálního nakladatelství? I o ty měl Škvorecký zájem, protože si podle nich od své nevlastní matky, švagra či přátel v Praze objednával knihy, jimž pak věnoval kritickou pozornost na stránkách exilového tisku. Ale proč by taková tiskovina musela putovat přes Paříž? A jakou „příručku“ dostal Škvorecký od Otrubů na jaře?

¹²⁵ H. Otrubová K. Peckovi, 9. 10. 1973.

¹²⁶ Z. Otruba K. Peckovi, 17. 10. 1973.

¹²⁷ Tamtéž.

Mohla by být míněna kniha některého z jeho přátel, kteří zůstali v Československu, ale nemohl to být Fuks či Páral, o nichž by se nevyjadřoval příliš lichotivě. Hrabalův *Anglický král?* Tento román byl už v této době dokončen, mohl by být považován za autorovo „zatím to nejlepší“ dílo. Do edičního plánu Sixty-Eight Publishers se však nikdy nedostal. Okruh možných vysvětlení sice není nekonečný, prozatím však zůstáváme spíše u otázek než u odpovědí.

Koncem listopadu 1973 odeslala Zdena Salivarová Otrubovým zálohu na honorář, požádala je o autorovu fotografii na zadní stranu obálky a termín vydání odhadla na počátek léta 1974.¹²⁸ Belgická tiskárna však vydavatelskému tempu českých nakladatelství přestávala stačit, takže v srpnu 1974 Pecku informuje jeho švagr Zdeněk Otruba: „Ptal jsem se na tu jejich chatu, tak prý to pokračuje v pořádku, má to být dostavěné v půlce září [...] Mají prý nějaký potíže s řemeslníky, právě vzhledem k těm dovoleným, ale hotové to prý bude.“¹²⁹

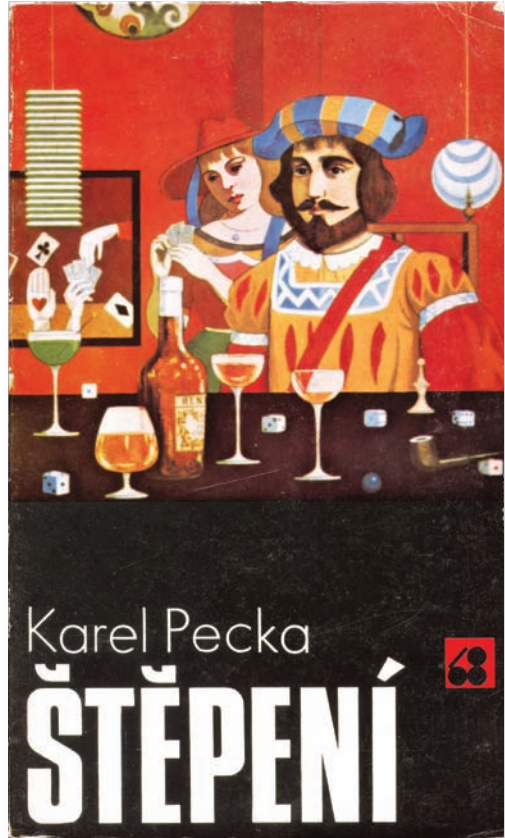
Podle tiráže vyšlo *Štěpení* v září 1974. Z rodinné korespondence Škvoreckých i Peckových vyplývá, že právě v té době byli Peckovi rodiče opět na návštěvě v Kanadě (tentokrát šestiměsíční) a do Prahy se vraceli až v lednu 1975.¹³⁰ Je velmi pravděpodobné, že právě oni svému synovi dopravili autorský výtisk. „Jsem rád, že se Ti líbí ta knížka,“ píše Zdeněk Otruba Peckovi koncem března 1975, „já si také myslím, že to nedopadlo nejhůř. Je tam pár tiskových chyb, ale když uvážíš, že to sázel chlapík, který nemluví slovo česky, tak výsledek není zlý. Podle všech zpráv je zřejmé, že to vzbudilo pozornost, mám tu vystřižené nějaké recenze, ale nechci je posílat, protože tištěné výstřižky – byť sebenevinnější – se setkávají s nevlídným přijetím.“¹³¹ Jestliže Karel Pecka ověřil, že samizdatový autor může exilové vydání svého díla navzdory „socialistické zákonitosti“ přežít ve zdraví, pak jeho švagr se současně ujistil v předpokladu, že zásilky exilových tiskovin do Československa nebude možné expedovat běžnou poštou. „Když jsme u toho posílání, já jsem vypustil

¹²⁸ Z. Škvorecká manželům Otrubovým, 29. 11. 1973. LA PNP, fond Karel Pecka, karton 7.

¹²⁹ Z. Otruba K. Peckovi, 17. 8. 1974.

¹³⁰ J. Škvorecký L. Salivarovi, 11. 10. 1974 a 10. 1. 1975. Originál nezjištěn, kopie v archivu autora.

¹³¹ Z. Otruba K. Peckovi, 29. 3. 1975.

něco jako pokusný balónek a začátkem ledna jsem Ti poslal číslo *Playboye*. (Chtěl jsem vyzkoušet, jestli se to smí, či nic.) Poslal jsem to letecky, ale protože ani v březnovém dopise se nezmiňuješ, že bys něco dostal, odpověď je zřejmě ‚či nic‘. [...] Takže tím odpadá plán, že bych Ti tu knížku poslal prostě poštou.“¹³²

Jak vidno, v korespondenci již nyní nebylo zapotřebí zmínky o románu halit do jinotajů: *Štěpení* vyšlo, Státní bezpečnost je o tom již nepochybně informována, takže na ni není třeba brát ohledy. Díky otevřenější komunikaci v dopisech například víme, že první „exilový“ Peckův román *Škvořečtí* vydali v nákladu 3000 výtisků.

¹³² Tamtéž.